

*Глушук В.М.
Національна академія оборони України*

ІСТОРИЧНА ГЕНЕЗА ІДЕЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Людська мудрість гласить, що народ і держава мають своє майбутнє у тому випадку, коли пам'ятають своє минуле. Саме тому створення сучасної системи виховання військовослужбовців може бути здійснене за умови історико-педагогічного аналізу теорії і практики виховання патріотичного спрямування.

Історія виховання східнослов'янських народів бере свій початок із глибини віків. На кожному етапі суспільного розвитку процес виховання, в тому числі і військового, мав свої особливості: зміст, спрямованість, форми, методи, структура.

У період екзогамії та матріархату виховання дітей здійснювалось матір'ю до шести років. Коли хлопчики ставали старшими, їх віддавали до спільних чоловічих жител. Наставниками для них ставали частіше всього родичі по матері [1, С.4]. Для періоду патріархату характерним було виховання дітей у так званих "будинках молоді". З початком розвитку моногамної сім'ї виховання хлопчиків стало справою членів роду. Підлітків навчали навичкам землеробства, мисливства, рибальства. Перевіркою рівня вихованості, навченості було випробовування хлопчиків на фізичну й побутово-професійну готовність до діяльності у різних життєвих ситуаціях (на полюванні, в роботі тощо).

Виховання у патріархальній сім'ї (V–VI ст.) базувалося на родовому принципі. Військовим премудростям (метанню прутиків, стрільбі з лука, їзді верхи, захисту городищ) дітей навчали дорослі чоловіки. У цей час сильно проявляється родовий колективізм.

У VIII–IX ст виховання молоді з общинного, родинного переходить у значній мірі до виховання у малій сім'ї. З'являються такі соціально-моральні категорії як відповідальність батьків за виховання дітей, авторитет батьків. В цей період активно формується філософсько-ідеологічна основа виховання. Нею стає язичницька релігія, праслов'янська міфологія. Молодь залучалася до виконання магічних ритуалів, акцій, різного роду замовлянь, до поклоніння язичницьким богам тощо. В цей період на Русі запроваджуються зародкові форми язичницьких шкіл, які задовольняли потреби київської верхівки. Педагогіка цього періоду не була виділена в окрему галузь знань, а існувала у народних традиціях і звичаях, релігійних віруваннях, фольклорі, живописі тощо.

Літописці описують наших пращурів як таких, що мали лагідну вдачу, велику гостинність. Ібн-Даст підкреслював, що слов'яни гостей шанують і добре поведуться з чужинцями, не дозволяють нікому зі своїх кривдити і утискувати таких людей. У випадку, як хто скривдить або притисне чужинця, допомагають і боронять ...". Цесар Маврикій вказував: "Для тих, хто їх відвідує, вони ласкаві й

зичливі..." [2, С.105]. Історики відзначали також добре поведження слов'ян з рабами, полоненими. Вони давали їм завжди можливість вибору: бути викупленими і повернутись на батьківщину, чи залишатись з ними як вільні люди і приятелі. Цьому, на думку Г.Ващенка, сприяли мирні хліборобські, мисливські, пастушські заняття наших предків, які мали можливість задумуватись над таємницями природи і людського буття [2, С.104]. Історики відзначають відважність і хоробрість слов'ян.

З 1068 року створюються монастирські школи. Виховання в них носило аскетичний характер. Його головною метою було формування у монахів, ченців покори, терпіння, відмови від життєвих радощів. Молодь готували до церковної служби і відповідних церковних посад, до праці в монастирському господарстві тощо.

Найвищого рівня розвитку досягло військово виховання молоді на Україні в XI – на початку XII століття. Часті війни, походи змушували державу, сім'ю, громадськість об'єднувати свої зусилля на підготовку молоді до військового захисту, формували еліту українського війська – лицарство. Такі якості лицаря як хоробрість, відвага, боротьба за свободу – були зразком наслідування для молоді.

Величезне значення для військово-патріотичного виховання молоді на Русі, розвитку майбутньої вітчизняної педагогічної та психологічної науки мало "Повчання дітям" Володимира Мономаха. Поряд з порадами молоді щодо розвитку ініціативи, працелюбності, Мономах вказував, що праця є основним засобом запобігання лінощів, а головним механізмом виховання є особистий приклад вихователя.

У XII ст. Київська Русь ділиться на декілька великих самостійних князівств, між якими збереглися економічні, політичні, культурні і духовні зв'язки. Виникають нові тенденції у галузі виховання. Княжі діти під керівництвом домашніх вихователів проходять військово-фізичне виховання, готуються до управління державою. Велика кількість русичів виховується і навчається за кордоном. Метою виховання було не тільки підготовка молоді до християнського вдосконалення, але й формування в неї професійних рис лицарства, якостей воїна-захисника.

У XV–XVIII столітті в історії України настала нова доба – період козаччини. В цей час в українській молоді починає викристалізовуватись ідеал захисника – козака: славного лицаря, патріота свого народу, людини, насамперед, вільної, рішучої, хорброї [3, С.2].

На Запоріжжі виховання і навчання молоді проходило в різних типах шкіл: січових, монастирських та церковно-парафіяльних. Монастирська школа існувала при Самарсько-Миколаївському монастирі. В ній вивчали письмо, закон божий, молитви, грамоту. У церковно-парафіяльних школах молодь рідною мовою

навчали грамоті, закону божому, молитві, виховували на основі народних звичаїв, багато уваги надавали естетичному, музичному вихованню.

У січових та козацьких школах існувала ціла система емоційно-вольової підготовки та вишколу молодих людей, що готувались до козацької служби. Її метою було формування, перш за все, емоційної врівноваженості, витримки, мужності, відваги. Цьому сприяв суворий розпорядок дня в школах, контроль за молоддю з боку досвідчених козаків. Так, за здоров'я дітей, грамотність, військову, фізичну, вольову підготовку відповідали козаки-наставники, священники, шкільні отамани. Останні обирались на демократичних засадах самими вихованцями.

У XVIII столітті настав період занепаду Козацької держави. Це призвело до певного згортання військово-патріотичного виховання та підготовки молоді до військової справи. Почуття патріотизму в українській молоді, що відчувала гніт російської імперії, втрачало свою національну сутність.

Великий внесок у теорію і практику виховання вніс Михайло Драгоманов (1841-1895) – відомий політичний діяч, вчений, педагог. В своїх працях він підкреслив значення для молоді людини виховання в сім'ї, авторитетних педагогів, вивчення рідної мови, яке сприяє розвитку поваги до культури, історії свого народу.

У другій половині XIX ст. в Україні відбуваються глибокі зміни в національному вихованні та навчанні. Робляться спроби запровадити навчання українською мовою, розширюється зміст освіти, створюються різні освітні товариства, поступово відновлюється патріотична система виховання.

Софія Русова (1856-1940) – активний учасник національно-визвольного руху, відомий педагог, письменниця, науковець. Сутність патріотичного виховання вона вбачала у виробленні в людини не хиткої моральності, а міцної особистості, у пошані і любові до свого народу, яка формує в молоді пошану і любов до інших народів. Поєднання традицій і перспективи в цілях і завданнях виховання, на її думку, – необхідна умова почуття вічності нації, а отже захищеності особистості як її представника [4].

Кінець XIX – початок XX століття був ознаменований новим підйомом національно-визвольної боротьби українського народу. Центром її стала Західна, Галицька Україна, де зародився молодіжний стрілецький рух.

Відомими у світі представниками української педагогічної думки XX ст. стали А.Макаренко, В.Сухомлинський, Г.Ващенко. Кожен з них зробив вагомий внесок у розвиток теорії виховання.

В.Сухомлинський (1918-1970) – найвідоміший педагог-гуманіст в основу педагогічної діяльності поставив такі принципи:

- 1) людина є найвищою цінністю і визначає весь смисл і спрямованість виховання;

2) вплив вихователя на колектив і особистість вихованця залежить від гармонійної єдності моральної культури, духовного багатства, багатогранності інтересів вихователя;

3) вихователя і вихованця об'єднує спільність духовних інтересів, спільність багатогранної діяльності;

4) вихованець повинен стати першим помічником педагога у здійсненні спільного виховного процесу [5].

З початком нашествия німецько-фашистських загарбників частина молоді залучалась до діяльності в підпільних групах, організаціях, брала участь в партизанському русі, у визвольній боротьбі народу у складі Української Повстанської Армії (УПА).

Діяльність УПА була нерозривно пов'язана з національним вихованням воїнів. Вистояти під ударами переважаючого у всіх відношеннях ворога і домогтися перемоги над ним можливо було лише за умови непохитної сили духу, високих морально-бойових, психологічних якостей, готовності до самопожертви патріотів.

Велику роль в організації та проведенні такої роботи відіграла ОУН з її політичною префектурою і політвиховниками УПА.

В повоєнний період історії України характерним було те, що всі українські землі перебували під більшовицькою окупацією. Проте нова генерація українських патріотів, так званих "шістдесятників", виражала активний протест проти пануючої задушливої атмосфери, боролася за національне визволення. Це Л.Костенко, В.Симоненко, І.Драч, І.Світличний, М.Вінграмовський, І.Дзюба, В.Мороз, В.Чорновіл, А.Горська, В.Стус, Л.Лук'яненко та ін.

Чорнобильська трагедія 26 квітня 1986 року перед усім світом оголила нікчемність тоталітаризму. В Україні піднялась хвиля боротьби за право бути господарем на рідній землі та відродження українства.

11 лютого 1989 року було засновано "Товариство української мови" ім. Т.Г.Шевченка. А 28 жовтня 1989 р. прийнято урядовий "Закон про мови", який проголосив українську мову державною. Водночас із національно-орієнтованою інтерпретацією українського минулого в арсенал педагогічного впливу на молодь повертається традиційна українська національна символіка – тризуб, синьо-жовтий прапор і гімн "Ще не вмерла Україна".

Новообраний, у березні 1990 року, парламент 16 липня 1990 року прийняв "Декларацію про державний суверенітет України", яка заманіфестувала намір нашого народу самому вирішувати власну долю у всіх сферах свого життя, в тому числі в галузі науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації.

24 серпня 1991 р. республіканський парламент майже одностайно прийняв Акт проголошення незалежності України, що засвідчив створення самостійної Української Держави.

Український народ вступив у новий етап історичного розвитку. Разом зі створенням Української держави відкрилися нові можливості для розвитку освіти, науки, культури, що вимагає докорінної перебудови системи виховання молодого покоління.

В Україні складається система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу.

Військово-патріотичного виховання є фактором цілісного формування особистості як створеної упродовж віків самим народом системи поглядів, переконань, ідей, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну позицію та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обгрунтоване, правильно організоване виховання відображає ходу народу, перспективи його розвитку. Військово-патріотичного виховання відповідає потребам етнокультурного відродження та розвитку як українського, так і представників інших етносів, що проживають в Україні, передбачає надання їм широких можливостей для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування власної національної гідності.

Література

1. Гусак П., Мартиросян Л. Історія педагогіки України. – Луцьк: Вид. Волинського держ. університету, 1996. – 250 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – 220 с.
3. Брайчевський М. Походження запорізького козацтва // Козацька газета. – Житомир, 1991. – № 10.
4. Темко Г.Д., Томчук М.І. Військове виховання на Україні: історія розвитку і сучасні проблеми. – К.: Варта, 1996.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976.

*Данилевич А.П.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОГРАФ І ФОЛЬКЛОРИСТ С.Д. НІС.

В історії української фольклористики та етнографії є ще чимало непрочитаних сторінок. Імена частини дослідників, зокрема збирачів народної творчості, без наполегливої діяльності яких були б ускладнені сучасні дослідження цих наук, тривалий час залишалися маловідомими широкому колу.

Одним із таких невтомних збирачів духовних скарбів був Степан Данилович Ніс. Він народився 6 травня 1826 р., у селі Понори Конотопського повіту Чернігівської губернії. Початкову грамоту отримав від сільського дяка. А як пішов